

Tibori Szabó Zoltán – Újvári Mária

A Minerva nyomda és könyvkiadó (1920–1948) kiadványainak jelentőségéről

Erdélyi, kolozsvári vonatkozásban viszonylag keveseknek mond már manapság valamit is a név: *Minerva*. Pedig a két világháború közötti időszakban, az erdélyi magyar kisebbségi lét első, két évtizedes szakaszában, 1920 és 1940 között, de az azt követő nyolc év során is, 1940-től 1948-ig, a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. – a mindmáig legnagyobb teljesítményű erdélyi magyar kiadó- és nyomdavállalat – kiemelkedő mértékben járult hozzá a magyar oktatás, sajtó, irodalom, tudomány és művészet fejlődéséhez.

A kortárs Krizsó Kálmán, a kiváló nyomdászati szakíró, a Minerva egykori nyomdája szerint: „A Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. Kolozsváron 1920 és 1948 között működő nyomdaipari nagyvállalat, a két világháború között a romániai magyarság kiemelkedő szellemi értéketremtő műhelye.”¹

A továbbiakban ennek az „értéketremtő műhelynek” a jelentőségéről, az erdélyi magyar tankönyvkiadásban, az erdélyi magyar irodalom és kultúra Trianon utáni korszakában játszott szerepéről szólnunk.

Furcsa firtora az erdélyi magyar sorsnak, hogy az 1920-ban alapított Minerva indulásáról, hőskoráról, korszakonkénti nehézségeiről, időnkénti konszolidálódásáról, eredményeiről és erőfeszítéseiről, majd önkényes megszüntetéséről – néhány fontos kivételtől eltekintve – alig maradtak ránk feljegyzések, elemzések, ismertetőik, miközben e tárgyban egyelőre eredményesen kivallatható jelentősebb levéltári állomány sem bukkant fel. Pedig a már 1920-ban nélkülözhetetlen új tankönyveknek, a *Pásztor-tűznek* és szerkesztőinek, a *Magyar Nép* hetilapnak, a néphez szóló, vagy

¹ Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. *RMIL* III: 596. Lásd még: Krizsó 1968: 148–149.

a legműveltebb körök igényeit kielégítő sorozatoknak, naptáraknak stb. jelentőségéről aligha kell bárkit is meggyőzni.

Az indulásról, az első tíz évről 1930-ban, Jászi Pál a *Pásztortűz*ben – az események résztvevőjeként – közöl hiteles beszámolót: „Az impériumváltás után az anyaországtól elszakadt s magára utalt magyarság minden téren szervezkedni kezdett és az új helyzetnek megfelelően berendezkedni. A magyarság szellemi vezeterei már 1919-ben hangoztatják egy jelentősebb nyomdai vállalat megalakításának szükségességét, amelynek révén megoldhatók legyenek azok a kulturális feladatok, amelyeket eddig jó részben Budapest végzett el. A részvényaláírási felhívásokat az alapítók már 1919 december havában kibocsátják s megkezdődik egész Erdélyben az aláírások gyűjtése. Az alapítók az alapítási felhívás szerint olyan vállalatot terveztek, amely megoldja a tankönyv-kiadást, elősegíti az irodalmi termékek megjelenését, szépirodalmi folyóiratot, néplapot, s esetleg politikai napilapot ad ki és amely vállalat emellett foglalkozik mindenemű nyomdai termék előállításával és terjesztésével. A részvényjegyzés körül 35 lelkes ember buzgólkodik. Nyolc hónapi munka után sikerül az 1 500 000 koronára (750 000 lej) tervezett alaptőkét jegyeztetni. A részvényjegyzésben résztvevő Erdély minden számottevő tagja. Az alaptőkét 653 részvényes jegyezte s ez a széleskörű részvényérdekltség mindjárt kezdetben nagy támaszául szolgált a meginduló részvénytársaságnak. A társaság alakuló közgyűlését 1920. augusztus 16-án tartotta meg, működését azonban csak szeptember 27-én kezdte meg, mert a cégbejegyzés és más hatósági ténykedések a tényleges működés megkezdését akadályozták” (Jász 1930).

A 653 név figyelmes olvasása a Trianon utáni erdély minden nemzetiségének jelenlétét bizonyítja (minden – állítom –, hiszen román nevek is előfordulnak, pl. dr. Rațiu Domokos, Muntyán Péter és fia, mindhármuk Kolozsvárról, a magyar, örménymagyar, zsidó, szász, sváb hangzású nevek mellett). Mindenki érezte, hogy tenni kell valamit, hogy a tét nagy. Íme néhány név a 653-ból: dr. Ferenc Mihály, Marosvásárhely, dr. Bálint Miklós, Érmihályfalva, dr. Gyergyai Árpád, Kolozsvár, dr. Koleszár László, Kolozsvár, dr. Fényes Lajos, Arad, a kolozsvári Léb Sámuel vagy dr. Jancsó Ödön, Róth Hugo, dr. Makkai Sándor, dr. Mikó Imre, dr. Mikó Lőrinc, dr. Kristóf György, dr. Pusztay Kálmán, dr. Tavaszy Sándor, dr. Vékás Lajos, dr. György Lajos, dr. Grandpierre Emil, Vásárhelyi János

szintén Kolozsvárról, dr. Schilling Árpád Nagyváradról, dr. Jodál Gábor Székelyudvarhelyről. De találkozunk a marosvásárhelyi dr. Kabdebó Kálmán és Szuricsány József, a gyimesbükki Dajbukát Jakab, az erzsébetvárosi Zsánogocsián Benjámin, az aradi Schweiger Péter, a nagyvárad dr. Schilling Árpád, az érmihályfalvi dr. Glück Sándor, a sepsiszentgyörgyi Neumann Miksa és Dezső stb. nevével – közöttük sok a napjainkban is számon tartott jelentős személyiség vagy család.

Jelentős számú részvényt jegyez a Biharmegyei Takarékpénztár Nagyvárad, a Dicsőszentmárton és vidéke Hitelszövetkezet, az Etédi Hitelszövetkezet, a Kolozsvári Takarékpénztár, a Nagyvárad Takarékpénztár, a Nagyenyedi Hangya Hitelszövetkezet Központja, a kolozsvári Corvin nyomda, a Kolozsvári Ferencrendi Zárda, a Nagyvárad Ref. Egyházközség, a Nagyvárad Rom. Kat. Káptalan, a Székelyszentmihályi Unitárius Egyházközség. Külön szólnék a Minervát, illetve a magyar kultúrát, a megmaradást támogató erdélyi nemességről: a kolozsvári br. Bánffy család 2 tagja, a dicsőszentmártoni gr. Bethlen Ádám, az aranyosgyéresi gr. Bethlen Ödön és neje, az árokaljai gr. Bethlen Balázs, a br. Jósika család 5 tagja, a nagyenyedi br. Kemény Pál, a gr. Teleki család 6 tagja jelentősebb összegű részvényt jegyez, és Ugron István gróf, valamint a koronkai Toldalagi József gróf is a listán vannak. „Az alapítók még a részvényjegyzés ideje alatt gondoskodtak nyomdáról, amennyiben megvásárolták a Stief Jenő-féle jól berendezett könyvnyomdát és könyvkötészetet. Az alakuló közgyűlés a vételt jóváhagyta és így a részvénytársaság programjának megvalósításához már az 1920. évben hozzáfoghatott.” Sőt, „Már ez évben megkezdte a vállalat a legszükségesebb elemi iskolai tankönyvek kiadását” – írja Jász Pál (Jász 1930).

Meg is kezdte, elsőként még 1920-ban kiadják Péter Károly, Tóth Irma, Mezei Mihály *Olvasókönyvét* a magyar népiskolák II. osztálya számára 104 oldalon, 1921-ben pedig a román tanterveknek megfelelő 8 új tankönyvet, közöttük ábécés könyvet és román nyelvtant gyakorlatokkal és olvasmányokkal a magyar tannyelvű középiskolák I–II. osztálya számára. A magyar olvasókönyvek és nyelvtani összefoglalások mellett a későbbiekben a magyar tannyelvű felső kereskedelmi iskolák használatára francia kereskedelmi levelezés tankönyvet is kiadnak több jelentős tankönyv írójának-szerkesztőjének, Kováts S. János és egy román társszerző közös munkájaként. Az 1922-ben kiadott 25 különböző szintű tankönyv között a magyar olvasó-, nyelvtan-, irodalom-, természettudományok stb.

tankönyv mellett „az erdélyi magyar tannyelvű állami- és hitfelekezeti tanító- és óvónőképző intézetek számára” készült alkotmánytan és jogi ismeretek kézikönyvét is megtaláljuk, valamint a román nemzet történetét középiskolák számára. Az 1923-as év szintén 20 feletti új, magyar iskolák számára készült tankönyvet jelent. Megjelenik Bilinszky Lajos neve, a váláskönyvek szerzői között pedig olyan nagy nevek mint Kecskeméthy István István, Scheffler Ferenc és Scheffler János. 1924-ben, majd 1925-ben György Lajos jelentkezik középiskolásoknak szóló magyar olvasó-, irodalomtörténet, stilisztika, poétika és retorika könyveivel.

1934. április 7-én a Minerva Irodalmi és Nyomdai Rt. levélben közli, az Unitárius Egyház mélt. Képviselő Tanácsával csatolva, a *Ministerul Instructiunii, al Cultelor si Artelor Directiunea Invatamantului si confesional Nr. 150.357/1931* hivatalos értesítésének másolatát: „Domnilor, La adresa Dvs. va aducem la cunostinta ca manuscrisul manualului didactic »A magyar irodalom története« de György Ludovic pe baza referatului de recenzie si a avizului No. 305 din 21 Martie 1934. al Consiliului Permanent, nu poate fi aprobat decat in conditiu-nile”, mely szerint „1./ Sa se suprima complet capitolul referitor la istoria politica a natiunii maghiare, urmand ca aceasta sa se trateze in cadrul istoriei universale nu in capul fiecarei epoci literare. 2./ Autorul sa fie obligat sa mentioneze cu numele oficial din tara respectiva, localitatile unde se gasesc in Romania si Cehoslovacia monumente de arta si nu cu numirea veche maghiara dupa cum s’a facut la inceput, sau prin inlaturarea lor ca in prezent. Va restituim manuscrisul, cu mentiunea ca in actualasituatie nu se poate aproba. Consilier, indesc., Seful serviciului, indesc”² – ismerős indok, ismerős rendelet alapján.

Tulogdy János (a későbbi köztisztvisletnek örvendő bolyais tanár), vagy Xantus János és felesége Xántusné Paull Aranka földrajz könyvekkel, de a későbbi tudós botanikus, szintén egyetemi előadó berei Sóo Rezső is ekkor jelentkezik VI. osztályos középiskolások számára írt, 494 ábrával és 2 térképpel ellátott 273 oldalas növénytan tankönyvével. 1929-től id. Márkos Albert ír latin nyelv és irodalom tankönyvet, 1930-ban pedig ugyancsak latin nyelv tankönyv jelenik meg id. Kántor Lajos összeállításában. 1934-től találjuk a tankönyv szerzők között Lőrinczi Ferencet,

² Az Unitárius Egyház Levéltára, Kolozsvár.

Bedelean Diomedet, Ősz Sándort, Dóczy Ferencet, Balogh Ernőt, továbbra is György Lajost, Csefó Sándort és Deák Ferencet, Denderle József pedig 1937-ben középiskolások számára írott *Egyetemes történelmével* jelentkezik. „1944 után a háborút követő súlyos gazdasági helyzet hátrányosan befolyásolta a magyar tankönyvkiadást. A kolozsvári Minerva nyomda – a jelek szerint – átfogó tankönyvkiadási programot indított: ennek részei a Bedelean Diomed és Csefó Sándor illetve Lőrinczi Ferenc elemi iskolák II., III. és IV. osztályai számára írott tankönyvei (olvasókönyvvel, nyelvtannal, számtannal, a felsőbb osztályokban természetrajzzal, fizika-kémiával, román nyelvvél, történelemmel); ugyancsak Lőrinczi Ferenc és munkatársai (Kali Sándor, Ősz Sándor és Bedelean Diomed) írják meg (a korábbi *Tudományok könyve* felhasználásával) az V–VI–VII. elemi osztályokban használatos általános tankönyveket is (két kiadása 1946-ban és 1947-ben). Az elemi I. osztálya számára ebben az évben kiadásra kerül Lőrinczi Ferenc *Számtan* könyve is. A gimnáziumok használatára készül el Balogh Ernő *Vegytan és ásványtan* könyve (III–IV. osztály), Heinrich László és László Tihamér *Fizika* tankönyve (II. osztály), Kántor Lajos két latin könyve (a III. és IV. osztályok számára, két kiadása 1946-ban és 1947-ben), Mester Mihály és Dóczy Ferenc *Mennyiségtan* tankönyve (az I. osztály számára) Szathmáry Gyula és Zalányi István *Növénytan* (a II. osztály számára), a Xántusné Paull Aranka szerkesztette *Általános földrajz* (I. oszt.) és Molnár Károly fordításában az I. és II. osztályos *Egészségtan*. A kolozsvári Minerva 1947-ben folytatta az előző években elindított tankönyvkiadási programját: három újrakiadás mellett megjelentették Heinrich László és László Tihamér *Kísérleti fizika* tankönyvét (a gimnáziumok felső osztályai számára), kiadtak egy Molnár Károly által románból átdolgozott tankönyvet a gimnáziumok II. osztálya számára (T. Florian – I. Popsim: *Gyakorlati ismeretek*) és egy munkaközösség által kidolgozott *Egyetemes történelem és Ókor és Középkor* tankönyvet a gimnáziumok I. osztálya számára. 1948-ban ezekhez már csak egyetlen könyv csatlakozott: Cseke Domokos *Fizikai földrajz* könyve (II. gimnáziumi osztály), ezzel lezárult az egyébként 1948-ban államosított Minerva tankönyvkiadó szerepe (RMIL V. 2: 675–680).

Szintén még 1920-ban a Minerva átveszi az *Erdélyi Orvosi Lap* kiadását, s még az évben kiadja az *Erdélyi Magyar Naptárt*. S mivel a vállalat első lépése – a sürgős tankönyvkiadás mellett – egy irodalmi lap kiadására irányult, ugyancsak még 1920-ban megkezdí a tárgyalásokat az *Erdélyi*

Szemle átvételére, melyet tulajdonába is vesz s folytatólagosan *Pásztortűz* címen 1921 januárjában megjelentet Reményik Sándor szerkesztésében (1921. január 9. – 1944. február 15.), aki 1923. augusztus 1-ig főszerkesztőként, 1927–1930 között a szerkesztőbizottság tagjaként, majd főmunkatársként, 1934-től újra főszerkesztőként, 1938-tól pedig mint laptulajdonos is szerepel impresszumában, halála után pedig nevét a folyóirat „alapítóként” tünteti fel.

A *Pásztortűz* nevet az első szám beköszöntő cikke szerint id. Grandpierre Emil adta. Ugyanitt programját így határozzák meg: „Azt akartuk, hogy ez a cím már magában kész program legyen. Szabatos kifejezője célunknak. Célunk [...] a magyar hagyományok megőrzése, továbbfejlesztése a magyar érzésnek, a magyar gondolatnak, a magyar hagyományok alapján, és harc, ha kell, minden olyan érzés, minden olyan gondolat ellen, amely ezektől idegen.” A *Pásztortűz*nek átmenetileg fiókszerkesztőségei is működnek, Nagyenyeden (Áprily Lajos), Marosvásárhelyen (Berde Mária), Temesváron (Endre Károly), Nagyváradon (Gulácsy Irén), Székelyudvarhelyen (Tomba László).

„Akik megadták a *Pásztortűz* alapvető programját, helyes úton jártak, mert olyan irányt szabtak, amelyen – ha időközben megváltozott formában is – folytonos fejlődéssel haladt előre a lap s ma már Erdély szellemi életének egyik nélkülözhetetlen fóruma.

A lap irányító tényezői [...] a lapot [...] olyan alapra fektették, amely állandó és szoros kapcsolatot létesít a lap szellemi munkásai és a lap olvasótábora között. Az anyaországtól elszakadt magyarság ősi kultúráján nyugvó, hagyományokra visszatekintő érzésére fektette a fősúlyt s a múlt tisztelete s a hagyományok kegyeletes ápolása révén kívánta szolgálni a magyarságot nyelvében, hitében, erkölceiben és érzelmeiben.

A *Pásztortűz* ma már a Minerva kiadóvállalatnak legféltebb értéke, szívéhez nőtt legkedvesebb alkotása. A lap fenntartásához szükséges anyagi áldozatot mindig szívesen hozta meg s tovább is áldozni fog érte, amíg ereje megengedi s amíg a magyarság szeretetének és ragaszkodásának támogató erejét tudja és érzi nemes vállalkozása mellett. /.../ A lap egykori kitűnő szerkesztőinek, akik a nemes hivatás teljes átérzésével, tudásuk és lelkesedésük egész erejével irányították a lapot és akik ma már a legelőkelőbb irodalmi és tudományos társaságok tagjai s akiknek irodalmi neve országhatáron felülemelkedve, ott él minden magyar szívében” – írja dr. Vékás Lajos vezérigazgató a Minerva első tíz évét értékelve (Vékás 1930: 473–474).

A *Pásztortűz* eredeti szépirodalmi anyagában természetesen a legtöbb a vers. A gyakrabban jelentkező költők: Áprily Lajos (Erdélyből való eltávozása után is), Bárd Oszkár, Bartalis János, Berde Mária, Dsida Jenő, Flórián Tibor, Finta Géza, Jakab Géza, Kövér Erzsébet, Krüzselyi Erzsébet, Maksay Albert, Nagy Emma, Olosz Lajos, Reményik Sándor, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István, Tompa László, Walter Gyula; a magyarországiak közül – a *Nyugat* nagyjai mellett – gyakran közöl Berda József, a más kisebbségi magyar irodalmakból Fekete Lajos, Mécs László. A harmincas években jelentkezett fiatalok közül találkozunk itt Bíró-né Váró Éva, Derzsi Sándor, Hegyi Endre, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Létay Lajos, Serestély Béla, ifj. Szemplér Ferenc, Varró Dezső nevével. A prózaírók közül a gyakoribbak: Balázs Ferenc, Balogh Endre, Berde Mária, Finta Zoltán, Gyallay Domokos, Kacsó Sándor, Kovács Dezső, Molter Károly, Nikodemusz Károly, Nyíró József, Sebesi Samu, Tamási Áron. A harmincas évek végén pedig találkozunk a *Pásztortűz*ben Asztalos István, Bözödi György, Donáth László, Horváth István, Kovács György, Kovács József nevével, írásaival.

A *Pásztortűz* érdeklődése világirodalmi vonatkozásban az ókor klasszikusaitól és a japánoktól a kortárs modernekig, sőt a szovjet irodalomig terjed. Fordítói gárdája túlnyomórészt a helyi erőkből telik ki, sokszor ad helyet a folyóirat másod-, sőt harmadrangú hazai fordítóknak, s csak ritkán veszi át a magyar műfordításirodalom már bevett értékeit. Az első (1920-ig terjedő) szakaszban jelesebb és gyakrabban megjelenő költő a világirodalomból csak Baudelaire, Ivan Goll, Li Tai-po és Verlaine; a második szakaszban D'Annunzio, Goethe, Francis Jammes, Rimbaud. Novellát, rövidebb prózai írást Galsworthytól, Selma Lagerlöftől, Leonid Andrejevától, Majakovszkijtól, Pirandellótól, Reymonttól, Strindbergtől s a második szakaszban Duhameltől és Huxleytől is találunk; időnként egy-egy regényt egészében is közöl, folytatásokban (Ch. de Coster, Franz Werfel, Paul Bourget).

Látható törekvése a szerkesztőknek (és ez egybehangzik a fordítói szándékokkal is), hogy magyar fordításban megszólaltassák a klasszikus és kortárs román és szász irodalmat. A Minerva kiadványok, nyomtatványok bibliográfiájában Eminescu és Alecsandri, Octavian Goga, Gala Galaction mellett Meschendörfer neve és munkája is megtalálható. A szépirodalmi anyag mellett igen gazdag a *Pásztortűz* irodalmi, művészeti, művelődési, sőt tudományos cikkanyaga. A szerkesztőség látható

törekvése, hogy a maga polgári középrétegének rendszeres tájékoztatást nyújtson arról, ami ezeken a területeken, főleg az erdélyi magyar szellemi életben történik. Rendszeresen hírt ad az irodalmi élet eseményeiről (nem csak a *Pásztortűz* vidéki irodalmi estjeiről, hanem a *Helikon* éves írótalálkozóiról, a különböző irodalmi társaságok életéről és munkájáról). Tájékoztató, ízlésformáló a *Pásztortűznek* a művészeti életet nyomon követő anyaga: rendszeres színikritikai rovatának gyakoribb szerzői Gaál Gábor (1929-ben), Janovics Jenő, Kristóf György, Pálos István, Tövissi Géza, Valkó László, Walter Gyula; az erdélyi zenei élet eseményeiről Járosy Dezső, Mannsberg Arvéd, Seprődi János, Tövissi Géza és Walter Gyula írja a legtöbb cikket; a művészettörténeti és művészetkritikai anyagban Debreczeni László, Finta Zoltán, Gulyás Károly, Jakab Géza, Kelemen Lajos, Kós Károly, Siklóssy László, Szakolczay Béla, Tóth István, Tövissi Géza, Walter Gyula írásaival találkozunk.

A *Pásztortűz* ismeretterjesztő vagy szakcikkeket közöl a különböző társadalomtudományok témaköréből, az Erdélyi Múzeum-Egyesület munkássága is tükröződik hasábjain. Nyelvtudományi cikkeket közöl Csúry Bálint, történelmi és régészeti tárgyú írásokat Bíró Vencel, Bitay Árpád, Herepei János, Kelemen Lajos, Roska Márton, filozófiai tanulmányokkal jelentkezik Bartók György, Perényi József, Tavasz Sándor, néprajzi, földrajzi, geológiai cikkekkkel Szász Ferenc, Tulogdy János, Xántus János.

A harmincas évek végén „átszervezés”-t jelent be a szerkesztőség. Ez elsősorban a *Pásztortűz* külsején mutatkozik meg: a folyóiratot formátuma, papírja, nyomdai kivitele igényesebb művészi képanyag közlésére is alkalmassá teszi. Ebben az időszakban közli művészeti tanulmányait Bíró József, Maksay Albert, Vásárhelyi Z. Emil, 1940 után Entz Géza, Felvinczi Takács Zoltán; színházi témájú írásokkal Heszke Béla, Járosi Andor, Kéki Béla jelentkezik; zenei tárgyú cikkekkkel mellettük Lakatos István is. Az irodalomkritikai cikkanyagban új nevek jelennek meg: Bözödi György, Szabó István, Szabédi László.

Az utolsó három évben (1941–44) a *Pásztortűz* – akárcsak több két háború közötti erdélyi laptársa – veszít súlyából. A front 1944. októberi átvonulása után kísérlet történik arra, hogy a szerkesztőségben együttálló anyagból újraindítsák a folyóiratot. Ehhez azonban a szerkesztő az új hivatalos szervektől nem kapja meg az engedélyt (Kuszálík–Dávid 2002: 430–435), így 1944-ben megszűnik a lap.

Szintén az 1921. évnek kiemelkedő eseménye a *Magyar Nép. Politikai, gazdasági, szépirodalmi képes hetilap* megindítása, mely a Minerva Rt. támogatásával 1921. november 25-től 1944. szeptember 9-ig Kolozsvárt jelent meg. Az igazgatóság már 1921. június havában behatóan tárgyal róla és a tervezet elkészítésére nézve Gyallay Domokosnak megbízást ad s már az év novemberében megjelenteti. Főszerkesztője 1943 szeptemberéig Gyallay Domokos (aki valójában csak 1940 végéig vezeti a lapot), mellette 1924 szeptemberéig Naláczy István, majd 1927 júniusáig Petres Kálmán a felelős szerkesztő. 1928-tól mezőgazdasági rovatszerkesztő, 1928 júniusától 1941-ig felelős szerkesztő és ügyvezető igazgató Szász Ferenc. 1941 januárjától Dávid Iván, júliusától Nemes István a felelős szerkesztő, mellettük felelős kiadóként mindvégig Tóth Kálmán jegyzi a lapot. A *Magyar Nép* elsősorban a falusi gazdálkodók, a városi iparosok és kereskedők igényeit akarta kielégíteni. Cikkeinek nagy érdeme, hogy a gazdasági, politikai, művelődési élet eseményeiről is nyújtottak könnyen érthető tájékoztatást. A 20-as években ipari rovata egy iparos szaklapot is pótolta, bemutatta az egyes iparágak országos helyzetét, megmagyarázta az új törvényeket, beszámolt a piaci viszonyokról s gondot fordított a továbbképzésre. Még nagyobb szerepet vállalt magára mezőgazdasági és szövetkezeti kérdésekben. Korszerű gazdálkodási módszerekre nevelte a kisgazdákat, a gyümölcs- és takarmánytermesztést szorgalmazta, hírt adott a nemesített magvak, fajtállatok, új gazdasági gépek, felszerelések előnyeiről. Sőt a gazdaasszonyokat is oktatta baromfitenyésztésre, konyhakertészetre. Állandó kapcsolatot tartott fenn az EMGÉ-vel. Ipari-szövetkezeti téren Dévald László, Szemerjai Sándor, Veress Endre, Drexler Béla, Adorjáni Károly, Ferencz József, míg mezőgazdasági vonatkozásban P. Nagy Sándor, Szentkirályi Sándor, Szentkirályi Ákos, Nagy Endre, Cs. Lázár László, Péter Béla, Gyalui Rosenberger Sándor, Török Bálint szerepel több cikkel.

Az ismeretterjesztés és a tudománynépszerűsítés vonalán a romániai magyar művelődési élet legkiemelkedőbb képviselőit sorakoztatja fel, s minden kulturális eseményről, évfordulóról azonnal értesíti – megfelelő magyarázat kíséretében – az olvasókat. Az állandó munkatársak között van Csűry Bálint, Boros György, György Lajos, Kristóf György, Vásárhelyi János, Bitay Árpád, Tavasz Sándor, Rass Károly, Trefán Leonárd, Kiss Ernő, Grandpierre Emil, Kádár József, Gyalui Farkas, Járosi Andor, Vári Albert. Gál Kelemen tanügyi-pedagógiai cikkekkkel, Rajka László és Kántor Lajos fordításokkal is szerepel. Rajka a sváb nemzetiségről cikkezik.

Seprődi János Bartókról, Nagy Sándor Adyról közöl portrét. Az *Erdély jeles szülöttei* című rovat bemutatja nagyjainkat, kultúrintézeteinket. A történészekre hárult a tankönyvekből kiszorult magyar és különösen erdélyi történelem eseményeinek felidézése. Buday Árpád, Karácsonyi János, Bíró Vencel és Ferenczi Sándor írásai mellett különösen Kelemen Lajos állandó rovata, az egy-egy falu műemlékeit bemutató *Honismeret* figyelemre méltó.

A természettudományba és a földrajzi-földtani ismeretekbe Balogh Ernő, Bányai János, Gelei József, Teleky Dezső, Xántusné Paull Aranka, valamint a más témájú cikkeket is gyakran jegyző Tulogdy János vezeti be az olvasókat. Az orvosi felvilágosító írásoknak Gergely Endre, majd Jancsó Ödön a szerzője. A 20-as évek közepére kialakul a lap állandó rovatbeosztása: Külföld, Belpolitika, Hírek (újdonságok, érdekességek), Könyvek, Művelődési mozgalmak, Mezőgazdaság (állat-, termény- és piaci árak jegyzékével), Mulattató (szépirodalom), Kérdések – szerkesztői üzenetek.

1928-tól, mikor részben Szász Ferenc veszi át a szerkesztést, a lap fokozottabban a falusi lakosság felé fordul, az EMGE tevékenységét népszerűsíti. Figyelemre méltó a szászok gazdálkodását bemutató különszám. Ekkor indítanak harcot a falun elterjedt ponyvairodalom ellen folytatásos regény közlésével. Ez évben indítja meg Vásárhelyi János *Az Életből az Életnek* című erkölcsi-nevelő jellegű meditációk több mint egy évtizeden át vissza-visszatérő rovatát. Az első évtized végére a *Magyar Nép* a romániai magyarság népszerű néplapja lett, melyet Erdély-szerte 20-21 ezer példányban terjesztettek. Rövidebb életű az 1929-ben induló *A nő* című rovat Gyallay Domokosné, Bethlen Györgyné és Kovács Dezsőné közreműködésével; az 1933-ban megindított *Íffűség* rovat sem válik be. Bár az 1930-as évek elején néhány fiatalabb munkatársa akad a lapnak Balázs Ferenc, Debreczeni László, Demeter Béla, Demeter János és László Dezső személyében, a lapot szellemében nem sikerül megújítani, egyre inkább elszíntelenedik. Az 1940-es években a háborús események nyomják rá bélyegüket a lapra, sok az aláírás nélküli cikk, híryanagy; 1943-tól az újjáalakult EMKE falupolitikáját szolgálják. Valamelyes fellendülés 1943 végén és 1944-ben tapasztalható. Újra előtérbe kerülnek a történetiművelődési írások. A lap politikai vonalon mindvégig a Minerva Rt.-t támogató OMP, ill. Erdélyi Párt szócsöve volt, részt vett e pártpolitika népszerűsítésében, megmagyarázásában, a választások előkészítésében. Balogh Artúr, Sulyok István, Gyárfás Elemér, Várady Aurél, Zágoni István,

Paál Árpád, Demeter Béla vezércikkei, jegyzetei a nemzetiségi jogokat is megmagyarázták, rámutattak például a névbejegyzés körüli törvénytelenésekre. A *Magyar Népet* eleinte Szopos Sándor, majd Tóth István és Hankó János illusztrálta. Különösen értékes Tóth István *A magyar díszítés alapformái* című rajzsorozata, melyet 1939-ben kötetben is kiadott. A *Magyar Nép* szerkesztői állították össze és munkatársai írták az 1921 és 1943 között évente megjelenő *Erdélyi Magyar Naptárt*, mely hasonló jellegű cikkeket tartalmazott, mint maga a hetilap (Gaál 1994: 436–439).

Ugyancsak az 1921-es évben a Minerva üzemait egy újabb üzletággal, a cinkográfiai (klisé-készítő) intézettel bővíti ki, megelőzve ezzel az összes erdélyi hasonló műintézeteket. E berendezéssel kiadói és könyvnyomdai vállalatok újabb lendületet vesznek.

Az 1922. évben tekintélyes részvényérdekeltséggel belép a részvénytársaságba az erdélyi három magyar egyház főképviselője útján. Ettől az időtől kezdve az intézet működésére, irányára döntő befolyást gyakorolnak a magyar egyházak, s egyben erkölcsi és anyagi támogatásukkal biztosítják az intézet zavartalan és céltudatos fejlődését. „Az 1923. évnek kiemelkedő eseménye, hogy az igazgatóság megvásárolja a Brassai-ucca 5. szám alatti házastelket s ezzel megveti az alapját az intézet székházának. A következő 1924. évben az igazgatóság felépítteti a most jelzett telken az intézet székházát s még ez év december havában az addig szétszórtva levő üzemek és irodák központi elhelyezést nyernek s ennek folytán megindul egy, az eddiginél sokkal eredményesebb termelési folyamat. Ugyanezen évben az üzemeket egy új üzemi ággal, a vonalazó-intézettel bővíti ki az igazgatóság és megkezdik a füzet- és üzleti-könyvgyártást. Közben az igazgatóság a meglévő üzemeket is bővíti újabb és újabb gépek beszerzésével, s ezzel emeli az üzemek termelőképességét.

Az évről évre növekedő forgalom, az újabb és újabb beszerzések szükségessé tették az alaptőke fokozatos felemelését. 1924-ben az intézet alaptőkéjét 2 000 000 lejre, 1927-ben 4 500 000 lejre emeli fel. Sajnos, a vállalat alaptőkéje még ezen emelések ellenére sem áll arányban a részvénytársaság kiszélesedett üzletkörével s azzal a megkötött nagy vagyonrészszel, amely gépekben, felszerelésekben és ingatlanokban fekszik. A rossz gazdasági viszonyok s a magyarság általános leszegényesedése megakadályozták, hogy az igazgatóság az alaptőke felemelését oly mértékben hajtsa végre, amint azt az intézet érdekei megkívánák.

Időközben a vállalat üzletköre annyira kibővült, hogy már a Brassai-uccai székház sem elegendő az összes üzemek és irodák befogadására és ezért az igazgatóság az 1929. évben megvásárolja a Szappan-utca 5. számú házastelket, amely a Brassai-u. 5. szám alatti házzal kapcsolatban van s most már ezen a két telken helyezkedik el az intézet. A részvénytársaság jelenleg 45 helyiséget foglal el s foglalkoztat 115 szakmunkást, 52 központi tisztviselőt, illetve szerkesztőségi és kiadóhivatali alkalmazottat s ezen felül 15 külső tisztviselőt, összesen tehát 182 alkalmazottat.

Jelenlegi üzletköre kiterjed a könyv- és lapkiadó vállalkozáson felül könyvnyomdai, könyvkötészeti, cinkografiai, vonalazási munkák vállalására, továbbá üzletikönyv, naptár- és füzet gyártásra; könyv, papír, írószerszer, eredeti kép-, vetítógép- és rádiókereskedésre.

A Minerva kulturális feladatát első sorban a fennebb már említett és kiadásában megjelenő két lapja: *A Pásztortűz* és a *Magyar nép* útján teljesíti. Mindkét lap 10 év alatt mély gyökeret vert a magyarság körében s áldásos és nemes misziót végez. A *Magyar nép* a Romániához tartozó magyarság egyetlen néplapja. Elterjedettsége és népszerűsége példátlan. Ma 20.000 példányon felüli számban megy szét hetenként Erdély minden részébe és terjeszti a tiszta magyar szellemet és a legkülönbözőbb ismereteket a falusi magyar nép körében” (Jász 1930).

Szerteágazó kiadói és nyomdászati tevékenysége mellett a Minerva tevékenységének fontos része volt a művészetek és a művészek pártolása. Az 1930-as évek elején – az általános gazdasági válság közepette – a kolozsvári és az erdélyi művészeti élet élesztéséhez jelentős mértékben járult hozzá azzal, hogy teret biztosított képzőművészeti kiállítások rendezésére.

Jász Pál összegezve az első évtized eredményeit, jogos büszkeséggel közölhette, hogy 1929 végéig 633 520 példányban kiadott 105 tankönyvet és 304 710 példányban megjelentetett 132 irodalmi és tudományos kötetet, azaz összesen 938 230 darab könyvet, ami az 1930-as jubileumi év termésével együtt valószínűleg több mint egymillió saját kötetre emelkedett. Emellett, a cég által végzett bér munkáknak köszönhetően további mintegy félmillió kötet hagyta el a Minerva üzemait az első évtized leforgása alatt, ami a kinyomtatott könyvek összpéldányszámát ez időszakban másfélmillióra emelte.

Igen sikeresnek bizonyultak a Minerva kiadásában megjelent sorozatok is. A legjelentősebbek: az *Erdélyi Magyar Naptár* (1921-től, 25 kötet) vagy a *Magyar Nép Könyvtára* (Gaál 1994) (1930-ig 41 füzet; 1939-ig

62 füzet), mely „A Magyar Nép olvasóközönségének mulattatására, ismereteinek bővítésére” az előfizetőknek 1923 és 1940 között ingyen megküldött könyvsorozat volt. Szerkesztője Gyallay Domokos. A 63 kötet jelentős része szórakoztató olvasmány, szépirodalom kortársaktól, ill. magyar klasszikusoktól. A sorozatban kiadták Heltai Gáspár száz fabuláját (Szentimrei Jenő átdolgozásában), Jókai elbeszéléseit, Tompa Mihály elbeszélő költeményeit, Jakab Ödön verseit, továbbá Lampérth Géza, Benedek Elek, Sebesi Samu, Földes Zoltán, Donáth László, Finta Zoltán, Gyallay Domokos válogatott novelláit, Izsák Domokos parasztköltő verseit Tompa László gondozásában.

Külön kötetek a falusi műkedvelőket látták el megfelelő anyaggal. Rajka László és Gyallay Domokos egy-egy szavalókönyvet állított össze, több válogatás jeleneteket, egyfelvonásosokat tartalmazott, a legnépszerűbb azonban a három kiadást megért Csűry Bálint-féle *Vőfélykönyv*, valamint Vásárhelyi János *Hóstatí lakodalma* volt. Sikeres kiadványokkal próbálták az egyszerűbb néprétegek általános műveltségét emelni. Benedek Elek a magyarok történelmét, Vathy Elek a magyar szépirodalom történetét írta meg, Bíró Sándor Mátyás királyt, Kovács Dezsőné Petőfit, Balogh Artúr Széchenyit mutatja be kötetében, Tóth István pedig a magyar díszítés alapformáiról állít össze könyvet. Balogh Ernő a levegőről és a természeti jelenségekről ír összefoglalást, Nagy András *Jó egészséget* című kötete az egészségügyi, Vásárhelyi János két cikk- és beszédgyűjteménye pedig az erkölcsi nevelést szolgálja. Balogh Artúr a kisebbségi jogról is felvilágosítja olvasóit.

A leggyakorlatiasabb kiadványok a falusi lakosság mindennapi munkáját próbálták korszerűsíteni. A földmérésről, a méhtenyésztésről, a gyógynövényekről (Páter Béla), a konyhakertészetről (Koncz Lajos) kiadott kötetek mellett ki kell emelnünk Cs. Lázár László kétrészes *Mezőgazdasági útmutatóját*, Szász Ferenc kötetét a kenyérről és a gyümölcs-termesztésről, valamint Konopi Kálmán kézikönyvét a búzanemesítésről. A sorozatborítót Szopos Sándor rajzolta.

A *Minerva Könyvtár* 1925 és 1928 között megjelenő könyvsorozat. Tavasz Sándor és Rass Károly szerkesztésében összesen 15 száma látott napvilágot (13 kötet). Volt közöttük filozófiai tanulmány (Tavasz Sándor: *Apáczai Cseri János személyisége és világnézete*), társadalomlélektan (Varga Béla: *A mai közszellem pszichológiája*), pedagógia (Imre Lajos: *A modern nevelési rendszerek kritikája*; Gál Kelemen: *A társadalmi*

közszellem hatása az iskolai nevelésre), történettudomány (Biró Vencel: *A mai közszellem erdélyi történelmünk ítélőszéke előtt*), geológia (Tulogdy János: *Erdély geológiája*), természettudomány (Széll Kálmán: *Az anyag szerkezete*), nyelvészet (Császárr Károly: *A jelenkori nyelvújítás*), irodalomtörténet (Dézsi Lajos: *Erdélyi arcképek és képek*; Kristóf György: *Esztétikai becslésünk a mai közszellem hatása alatt*). A kisebbségi közérzetet a modern társadalomtudományok összefüggésében vizsgáló tanulmányok mellett a szerkesztők beiktattak a sorozatba két szemelvényes szövegkiadást is: Hermányi Dienes József *Emlékiratát*, amelyet Kelemen Lajos rendezett sajtó alá, s Újfalvi Sándor *Az erdélyi régebbi és közelebbi vadászatok* című művét, amelyhez az író életrajzát Gyalui Farkas írta meg. Ugyancsak ebben a sorozatban jelent meg Kristóf György „három jellemzés”-e: *Vörösmarty rózsái, Madách emlékezete és Jókai lelke* (Dávid 1994).

A *Magyar Ifjúság Könyvtára* (1928–1940 között 12 füzet), a *Pásztortűz Könyvtára* (1925–1930) Kolozsváron megjelentetett könyvsorozat. Kezdeményezője és szerkesztője Áprily Lajos, akinek nevét azonban a köteteken nem tüntették fel. Az 1–18. sorszámozással megjelent 17 mű (Pálffy Irén Gulácsy Irén *Förgeteg* című „pályadíjnyertes regényét” a sorozat 1–2. számaként jelentették meg) egy kivétellel eredeti regény, elbeszélés, közöttük: Gyallay Domokos *Vaskenyéren* című történelmi regénye 2 kiadásban, Makkai Sándor *Elbeszélései* 3 kiadásban is, Szabó Mária, Berde Mária, Tamási Áron elbeszélései, Kós Károly *A Gálok* kisregénye és elbeszélések, de Henry Bordeaux regénye, a *Test és lélek*, Csáky Ilona grófnő fordításában).

Az *Erdélyi Tudományos Füzetek* (1926–1947 között György Lajos szerkesztésében 1–21 sz.) 208 füzete közül csupán 11 nem a Minerva nyomása, mely füzeteiben rendszeresen közli az erdélyi magyar irodalom bibliográfiáját György Lajos, Ferenczi Miklós, Valentiny Antal, Monoki István, Vita Zsigmond összeállításában az évek folyamán, Teleki Domokos: *A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története*.³

Az *Erdélyi Ritkaságok* sorozat 1939-ben azzal a céllal indult meg, hogy az Erdély múltjára vonatkozó kiadatlan és ismeretlen értékes kéziratokat megjelentesse és ezzel a régi Erdély valódi arcának megismerését lehetővé

³ Az Erdélyi Tudományos Füzetek jelentős részét az Erdélyi Múzeum-Egyesület adta ki, de a sorozatot – három szám kivételével – kezdetől a Minerva nyomtatta.

tegye. 1939–1944 között 13 mű jelent meg 18 kötetben Jancsó Elemér szerkesztésében. „... Az »Erdélyi Ritkaságok« tehát forráskiadványok is egyben, melyek e tudomány sajátos célkitűzésein kívül a legmagasabbfokú népszerűsítés nemzetmentő feladatát is óhajtja a maga szerény eszközeivel szolgálni” – nyilatkozza Jancsó Elemér egy, az *Ellenzék*ben vele közölt interjúban. A sorozatának megindítására feliratkozott előfizetők és pártolók száma meghaladta a 230-at. A listán találjuk Erdély és Magyarország legjelentősebb könyvtárait, az irodalmi és tudományos élet jelentős képviselőit, az erdélyi nemességet, kulturális és gazdasági intézményeket, de dr. Ajtai Miklóst Párisból, dr. Báthory Jánost Budapestről, gr. Bethlen Györgyöt, Brüll Emánuel, Csögör Lajost, György Lajost, Jancsó Bélát, Janovics Jenőt, Kelemen Lajost, Karácsony Benőt, Kristóf Györgyöt, dr. Makkai Lászlót, Oberding Józsefet, dr. Neumann Jenőt, Reischel Arthurt, gr. Teleki Ernőt, dr. Tonk Emilt, Vámszer Gézát, dr. Vásárhelyi Jánost, dr. Vékás Lajost, Walter Gyulát Kolozsvárról, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát, a Pécsi Egyetemi Könyvtárát, a Nagyenyedi Református Kollégiumot, a budapesti Eötvös József Kollégiumot, br. Kemény Jánost Marosvécséről, a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumot stb. Itt közli még 1939-ben, sorozat-nyitóként Nagy Lázár munkáját: *Az „Erdélyi Nemzeti Játékszínnek”, a Magyar Játékszínházak eredete, fennállásának, viszontagságainak a mai időkig leírása. 1821.* Bevezetéssel ellátta Jancsó Elemér. Továbbá Ruzitska György emlékezéseit az 1856. évből, Felsőcernátoni Bod Péter önéletírását szintén Jancsó Elemér bevezetésével, Hermányi Dienes József *Nagyenyedi síró Heraklitus-át* vagy Bölöni Farkas Sándor *Nyugateurópai utazás* című munkájának kiadását 1943-ból stb. „A *Minerva Népkönyvtár* sorozat 1930-ban indul (megjelent 15 füzet), melyet füzetenként-kötetenként négy-hatezer példányban adtak ki. Célkitűzése, hogy népszerű, olvasmányos formában ismertesse meg az egyszerűbb olvasóközönséggel a magyar nép történetének jeles személyiségeit, a magyar irodalom kiemelkedő alakjainak műveit. Ezt szolgálták az olyan művek, mint Görög Ferenc: *Tatárok torkában és Három tenger partjai között*, a szerző nélküli füzetek (*Attila, a hunok királya; Árpád, Álmos fia; Néhai való jó Mátyás király*). A sorozatban válogatás jelent meg Petőfi Sándor, Garay János és Jakab Ödön verseiből, önálló füzetek *Mesemondó, Betlehemes játékok* és *Ne vessünk!* címmel (ez utóbbi Görög Ferenc összeállításában). A sorozat meg nem nevezett szerkesztője itt adta közre Szász Ferenc *Kisgazda gyarapodása baromfityenészéssel*

című füzetét és egy *Házi kincstár* című füzetet, amelynek alcíme: *Hasznos tudnivalók a mindennapi életben*, összeállítója szintén Görög Ferenc. A *Minerva Népkönyvtár* még az 1930. évben, 15 szám után meg is szűnt, bár néhány füzetten az *I. rész* jelzet arra utal, hogy a szerkesztőnek további tervei is voltak” (Dávid 1994: 599).

Az *Erdélyi Szépmíves Céh* 1924 és 1944 között 14 sorozatban (évente 4–10 kötettel) összesen 166 művet jelentetett meg, a legtöbbet (15 művet) 1928-ban, a legkevesebbet (4 művet) 1926-ban, az illető korszak szépirodalmi könyvtermésének 9,7%-át. A szerzők közt a helikoni polgári humanum esztétikailag eléggé nyitott skáláján megtalálható a két világháború közötti időszak romániai magyar irodalmának számos jelentős írója, költője: így Áprily Lajos, Bánffy Miklós, Bartalis János, Berde Mária, Dsida Jenő, Finta Zoltán, Gagyi László, Hunyady Sándor, Jékely Zoltán, Kádár Imre, Karácsony Benő, Kemény János, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly, Nyíró József, Olosz Lajos, Szántó György, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tamási Áron, Tompa László, Reményik Sándor, akikhez fiatalon csatlakozik Asztalos István, Wass Albert. A többi műfaj (dráma, útirajz, esszé és tanulmány, műfordítás) elenyésző arányban szerepelt a kiadványok sorában. E kiadó- és szerkesztéspolitikai művészi irányvonalával ellenkezett a határozott társadalmi elkötelezettséget hirdető, a jelen vagy a közelmúlt társadalmi-politikai ellentmondásait leleplező erővel bemutatató irodalom. Magán a Helikon írói közösségén belül is vitára adott alkalmat Kacsó Sándor *Vakvágányon*, Tamási Áron *Címerecek*, Szántó György *Az ötszínű ember*, Berde Mária *Szentségvivők* című regényének, Balázs Ferenc *A rög alatt* című önéletrajzi írásának, Böződi György *Székely bánja* című történelmi monográfiájának visszautasítása a kiadó lektorai részéről. Ez a kiadópolitika a Helikonon belüli bírálatok után újabb ellenzékét, majd elkülönülő írói-kiadói tömörülést (**Erdélyi Magyar Írói Rend*) eredményezett, s kihívta baloldali írói körök – elsősorban a Korunk-szerkesztő Gaál Gábor – bírálatát (Dávid 1981).

Az Erdélyi Szépmíves Céh sorozatról szólva meg kell említeni azokat a jeles erdélyi festőket, grafikusokat, akik a *Minerva* könyveket illusztrálták, igényes megjelentetésüket biztosították: közöttük Gy. Szabó Béla, Szopos Sándor, Tóth István, Vásárhelyi Zigler Emil, R. Adler Adolf, Lengyel József. S ha már az illusztrátorokat említettük, szólni kell a *Minerva* által nyomott magas technikáról tanúskodó albumokról, ex-libriszekről, reklámokról is, valamint a kifogástalan kivitelezésű, sokszor két- vagy

háromnyelvű kiállítási katalógusokról és a kiállítási plakátok sokaságáról is, melyek elhagyták ugyanakkor a Minerva nyomdáját.

A tankönyvek és irodalmi, tudományos munkák kiadását „kiegészítették a sokszázezer példányban kiadott folyóiratok, világi és egyházi hetilapok és napilapok”⁴: *Contribuțiuni botanice, Erdélyi Gazda, Erdélyi Magyar Naptár, Erdélyi Múzeum, Erdélyi Orvosi Lap, Globus, Hangya, Közgazdaság és Az Út* (1920-tól); *Magyar Nép, Pásztortűz, Református Szemle, Sport* (1921-től); *Keresztény Magvető, Méhészeti Közlöny* (1922-től); *Revista stomatologică – Sztomatológiai Szemle* (1923-től); *Jóbarát, Progresul economic* (1925-től); *Reformátusok Lapja* (1926-től); *Kálvinista Világ* (1927-től); *Erdélyi Helikon, Erdélyi Irodalmi Szemle* (1928-től); *Poliția* (1929-től); *România Nouă, Szövetkezeti Értesítő* (1933-tól); *Hölgyfutár* (1937-től); *Ellenzék, Estilap, Iskolaszövetkezeti Közlöny, Keleti Újság, Magyar Újság, Mezőgazdasági Szemle, Múzeumi Füzetek, Nép és Nyelv* (1940 után); *Dolgozó Nő, Egység, Erdély, Erdélyi Szikra* (később *Igazság*), *Falvak Népe, Lumina, Lupta Ardealului, Népvédelem Lapja, Plugarii, Tribuna Nouă, Utunk, Világosság* (1944 után).

Szintén a Minerva üzemeiből került ki (Krizsó 1968) 1933–1938 között a parasztpárti Zaharia Boilă által igazgatott és Paul Boilă által szerkesztett *România Nouă* újság, amelynek akkori fiatal munkatársai közül Corneliu Coposu nevét ma már mindenki ismeri.⁵ A román szerzők szerint a *România Nouă* a korszak egyik legfontosabb sajtókiadványa volt.⁶

Ha a könyvtermés területén 1922-ig a nyomdakész állapotban levő irodalmi vagy tudományos munkák megjelentetése, de hangsúlyosan a tankönyvkiadás szerepel, 1923-ban a Minerva megkezdte a komoly tudományos művek kinyomtatását. A korábbinál nagyobb számú szépirodalmi, illetve református egyházi munka nyomtatása mellett útnak indították a könyvtárkatalógusok kiadását is.

1924-ben zeneművekkel, magyar történelmi munkákkal, magyar irodalmi témájú tanulmányokkal és folyóiratokban megjelent művek

⁴ A Minerva az államosításig több mint negyvenféle sajtóterméket állított elő (Krizsó 1968: 153).

⁵ Corneliu Coposu – aki 1990 után az újjraalakított Nemzeti Parasztpárt elnöke – 1935 és 1937 között volt az újság munkatársa. Lásd: http://www.corneliu-coposu.ro/articol/index.php/60_biografia_seniorului_in_date/. (Letöltve: 2010. 07. 25.)

⁶ Mircea Popa, *Tradiții ale presei românești din Cluj-Napoca*. <http://blogdeeditor.blog.com/2010/01/29/la-multi-ani-mircea-popa/>. (Letöltve: 2010. 09. 09.)

különnyomatával lepik meg az olvasókat. Ekkor jelent meg az első összefoglaló jellegű munka, *A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje, 1919–1923* címmel, szerzője György Lajos, és ekkor publikálták Nyíró József első munkáját is.

1925-ben folytatódott az irodalmi munkák, a tankönyvek, a tudományos, a teológiai és a bibliográfiai közlemények kiadása, és kezdetét vette az almanachok, a naptárak, a kalauzok, a jogszabályok és az iskolai értesítők nyomtatása. Ebben az évben jelent meg a Minerva kiadásában az első Benedek Elek-, Makkai Sándor-, Kántor Lajos-, illetve Tavasz Sándor-mű.

1926-ban már katolikus hívők számára is nyomtattak kiadványokat, és megkezdődött a világirodalmi művek, továbbá az egyházi énekes könyvek kiadása. Első ízben adták ki az Erdélyi Római Katolikus Státus jelentéseit, továbbá a Minerva könyvkereskedésében megvásárolható könyvek és kiadványok jegyzékét (Minerva... 1926). Ekkor kezdték el az Erdélyi Múzeum-Egyesület által kiadott *Erdélyi Tudományos Füzetek* nyomását. Első alkalommal jelentették meg Vásárhelyi János munkáit, s ugyancsak ebben az esztendőben nyomtatták ki Orient Gyula 230 oldalas gyógyszerészettörténetét.

1927-ben a tudománynpszerűsítő munkák, a könyvtárjegyzékek, a szépirodalmi művek kiadása folytatódott. Megjelentek az Erdélyi Szépmíves Céh első, Minerva által előállított kiadványai,⁷ s először publikált a Minervánál Berde Mária és Kós Károly.

Ha 1928-ban román költők munkáinak fordításából közöltek összeállítást, 1929-ben az erdélyi kisebbségek oktatásügyi küzdelmeit szedték kötetbe (Balázs 1926: 265), szerzőik névsora pedig Jancsó Elemér, Nyárády Erasmus Gyula, Tabéry Géza, Tamási Áron és Tulogy János nevével gyarapodott.

A első tíz esztendő elteltével a Minerva Erdély-szerte ismert kiadó- és nyomdavállalattá vált. Évente kiadta és/vagy kinyomtatta mindazokat a munkákat, amelyekre a közösségnek szüksége volt, s évente bővítette kiadványai szerzőinek a körét. 1931-ben Kisbán (Bánffy) Miklós, 1932-ben Imre Lajos, 1933-ban Gyárfás Elemér, 1935-ben Böződi György és Görög

⁷ Az Erdélyi Szépmíves Céh sorozata 1925-ben P. Gulácsy Irén *Hamueső* című kötetével indult. Az 1–23. számú köteteket a Lapkiadó Rt., a 24–37. számúakat a Minerva Rt., a 38–61. számúakat a Concordia Rt., majd a 62–136. számúakat ismét a Minerva Rt. nyomtatta.

Ferenc, 1936-ban György Lajos, 1937-ben Molter Károly és Vásárhelyi Z. Emil, 1938-ban Kelemen Lajos, 1939-ben Asztalos István és Gyalui Farakas, 1942-ben Szabó T. Attila, 1943-ban pedig László Gyula munkáját jelentette meg, hogy csak az ismertebb neveket említsük.

1930-ban a Minerva állította elő Krizsó Kálmán harmadik⁸ *Grafikai Évkönyvét*, amelyben a szerző ismét közkinccsé tette a saját gyűjtésén alapuló adatokból összeállított statisztikáját a romániai nyomda- avagy grafikai iparról, s amelyet Bánffy Miklós, Kós Károly, Nagy Imre és Mattis-Teutsch János munkáival illusztrált.

Kiadásra kerültek a vállalat működésének második évtizedében az *Erdélyi Fiatalok* falufüzetei, a Minerva tankönyvnevjegyzékei, gazdasági könyvjegyzékei, múzeumi kötetek, erdélyi műemlékek ismertető kiadványai, olvasókönyvek, sajtó- és könyvbibliográfiák, történelmi kiadványok, törvénytárak, antológiák, emlékkönyvek, s a román kultúrát a magyar olvasóközönséggel ismertetni hivatott kötetek.

Rendhagyó és úttörő vállalkozása a vállalatnak az 1929-ben kinyomtatott *Minerva – Enciclopedie Română* (Minerva... 1929: 978), amely az első világháború után megjelent első román enciklopédia volt, s amelynek a megjelentetése „nagy meglepetést keltett a romániai irodalmi és tudományos világban”, egyfelől azért, mert az 1919-es impériumváltás után az első román enciklopédia volt, másfelől, mert kolozsvári magyar intézmény adta ki és nyomtatta (Krizsó 1968: 156). A csaknem ezer oldalas, mintegy harmincezer szócikket tartalmazó, több mint ezer szöveggözi klisével, száz fehér-fekete és tíz színes térképpel, valamint 50 műmelléklettel kiegészített munkát a dr. Alexandru C. Pteancu erdélyi főtanfelügyelő elnöklete alatt álló olyan szerkesztőbizottság és szerzői gárda alkotta meg, amely a Minervával kiváló viszonyt fenntartó neves – elsősorban erdélyi származású, túlnyomórészt görög katolikus – román értelmiségiekből állott.⁹

A Minerva 1930-ban újabb műszaki fejlesztést eszközölt, ekkor vásárolta meg Újhelyi Mór különleges dombornyomdáját, amelynek felszerelése nagymértékben hozzájárult a kiadványok minőségének emeléséhez

⁸ Az előző évkönyvek 1926-ban és 1927-ben láttak napvilágot, a következő 1938-ban jelent meg.

⁹ Az enciklopédia szerkesztőbizottságának tagjai: Augustin Maior, Romulus Demetrescu, Aurelian Florinescu, Sever Pop, Ana Voileanu-Nicoară, Alexandru Christescu, Ștefan Meteș, Valeriu Bologna, Victor Lațiu, Septimiu Popa, Ion Mușlea és Petru B. Cirlea.

(Krizsó 1994: 597). A következő jelentősebb, európai szintű gépek munkába állítását feltételező modernizációra 1937 végén került sor. A *Pásztortűz* 1938 elején adott róla hírt, ekképpen: „A lapunkat előállító Minerva nyomdavállalatnak sikerült megszereznie egy új cinkográfiai eljárás szabadalmát, s ennek köszönhető, hogy mélynyomású képek hatására emlékeztető illusztrációkat adhatunk.” (*Pásztortűz* 24. (1938) 1).

A Minerva jelentős kiadványai közül mindenképpen említést érdemel dr. Nagy Endre és dr. Szász Ferenc 600 oldalas, több száz illusztrációval díszített *Gazdatusomány* című munkája, amelyet a román földművelésügyi minisztérium a gazdasági iskolák tankönyvének fogadott el, továbbá dr. Jancsó Benedek *Erdély története* és dr. Görög Ferenc *A magyar nemzet története* című művei.

Krizsó Kálmán találóan írta: a Minerva „újabb és újabb könyvkiadói ötlettel, kezdeményezéssel foglalkoztatta a nyomdát, a könyvkötészetet, [az] adminisztrációt, és nem utolsó sorban: ezen keresztül segítette a magyar írókat” (Krizsó 1968: 157).

A Minerva irodalom- és könyvtámogató szellemére vall az is, hogy átfogó munkával országos népkönyvtárakciót szervezett, és 1939-ig 22 erdélyi és bánági megyében – sőt Románia Kárpátokon túli részein is! – 20–20 népkönyvtárat alapított. Országszerte összesen 411 Minerva-népkönyvtár működött, amelyek segítségével hozzávetőleg 30 ezer kötet állt a falun élő olvasók rendelkezésére (*Pásztortűz* 24. (1938) 1). Itt említeném meg, hogy a népkönyvtárak mellett az iskolák, főleg a falusi iskolák diákjai számára ingyenes jutalomkönyveket küldött; sőt az ajándékkönyvek biztosítására az unitárius egyháztól kölcsönt is vett fel.

Egyáltalán nem mellékes szempont, hogy a vállalat stabil munkalehetőséget nyújtott olyan magyar tisztviselőknek és értelmiségieknek, akik 1920 után a közhivatalokból kiszorultak, de sok pályakezdő fiatal számára is komoly munkalehetőséget jelentett.

A lapok és könyvek példányainak százezreit kiadó, jelentős könyvkötészeti, cinkográfiai, vonalazási bérmunkát elvégző, iskolai, valamint üzleti könyveket és főkönyveket gyártó, papírral, könyvvel, írószerrel, művészeti alkotásokkal, vetítógépekkel és rádiókészülékekkel kereskedő vállalatot az 1929–1933-as gazdasági válság keményen próbára tette, és rendkívüli nehézségek elé állította. A tisztviselők bérét kénytelenek voltak csökkenteni, az alkalmazottak egy részétől pedig meg kellett válniuk. A cég talpon maradását ebben az időszakban főképpen a tankönyvek és a húszezres

példányszámban kiadott *Magyar Nép* biztosította. A válságot súlyosbították viszont azok az állami sarcok, amelyeket a vállalatokra 1933 után sorozatosan kivetettek: 1934-ben például a Minervának 60 ezer lejt kellett kötelező belföldi államkölcsönjegyzésre befizetnie, 1939-ben pedig a háborús előkészületekre „áldozati adó” címen befizetett 1,2 millió lejjel lett szegényebb (Krizsó 1994: 597).

Mindezek ellenére, az erdélyi magyarság első kisebbségi korszakában, 1920 és 1940 között a Minerva végig ellátta feladatait, és a közösség rendelkezésére bocsátotta mindazokat a tankönyveket, irodalmi és tudományos műveket, ismeretterjesztő és népművelő munkákat, továbbá hetilapokat, folyóiratokat és más kiadványokat, amelyek nélkül a magyar oktatás és művelődés Erdélyben mérhetetlenül erőtlenebb és sokkal színvonalatlanabb lett volna.

Ebben az időszakban az erdélyi magyar könyvkiadásban Kolozsvár 3487 művel az első helyen szerepel. Az időszaki sajtótermékek tekintetében 457 címmel szintén Kolozsvár vezet, ami a teljes korabeli sajtótermés 27 százalékát teszi ki. A Minerva ebben a periódusban 1563 könyvet és 56 időszaki sajtókiadványt nyomtatott, messzemenően kiemelkedve a többi nyomdavállalat közül (Kozma 2007).

Az 1940. augusztus 30-i „második bécsi döntés” nyomán Erdély északi része – és benne Kolozsvár is – két évtized után újra magyar fennhatóság alá került. Az új körülmények lehetővé tették a vállalat konszolidációját: 1941-ben nagyarányú tőkeemelést hajtottak végre, majd a Minervába beolvastották a Concordia Nyomda és Lapkiadó Rt.-t,¹⁰ és később, megvásárlása után, az Ardealul nyomdát¹¹ is. A Minerva, 1944. szeptember 30-án újabb vásárlás következtében megszerezte a mai Brassai Sámuel utca 5. szám és Dávid Ferenc utca 4. szám alatti, két utcára nyíló, 355 négyzetméter (1278 négyzetméter) területű házastelket,¹² amely a Brassai utca 7.

¹⁰ A Concordia-nyomda 1920-ban létesült, kezdetben a Református Kollégium alagsorában működött, ahonnan 1922-ben az Egyetem utca 8. szám alatti épületbe költözött; 1942 áprilisáig itt állították elő az *Ellenzék* című napilapot, akkor a nyomdát felszámolták, és gépeit a Minerva-üzemek vették át.

¹¹ Az Ardealul S. A. 1919–1941 között működött Kolozsváron, székhelye a mai Memorandumului (Unió) utca 22. szám alatt volt; 1941-ben Nagyszébenbe költözött, s a vállalatot berendezéseivel együtt a Minerva Rt. vásárolta meg.

¹² 172. sz. Telekkönyv, 4616. hrsz., Kolozsvár (telekkönyvi másolat a Minerva Művelődési Egyesület irattárában).

szám, illetve a Szappan utca 5. szám alatti ingatlanokkal szomszédos, és amelynek révén az összefüggő telekingatlan immár három utcára rendelkezett kijáráttal.

A Minerva teljes ingatlanvagyonára ekkorra tehát csak a Brassai Sámuel – Dávid Ferenc – Szappan utcák térségében 884 négyszögöles (3182 négyzetméteres), három helyrajzi számon elterülő, összefüggő telekingatlanból, továbbá az ezeken található kilenc – összesen több mint ötezer négyzetméteres lakfelületű – épületeingatlanból állott.¹³

A 1944 októberében bekövetkezett újabb helyzetváltozás nyomán, az év végén a három egyház lemondott a Minerva-részvények többségéről (52 százalékról), és azokat átengedte a nyomda szakszervezeti tanácsának. Az 1944. üzleti évről kiadott jelentés ennek ellenére nyilvánvalóvá tette, hogy bár a vállalat „részvényeinek egy része gazdát cserélt, azonban történelmi hivatása ugyanaz maradt: nemes és szép ruhába öltöztetni a gondolatot, és eljuttatni a tudásra szomjúhozó emberiség minél szélesebb rétegeihez.”¹⁴

A jelentésbe foglalt általános eredményösszesítőből az erdélyi magyarság megtudhatta, hogy 25 éves fennállása alatt a Minerva 4 218 852 könyvet nyomtatott, amelyek közül 1 992 375 példány saját kiadású munka, 2 226 477 pedig bérben nyomtatott kiadvány volt. A saját kiadású könyvek között 265 tankönyv szerepelt, 1 055 999 példányban, továbbá 441 irodalmi és tudományos mű, 936 376 példányban. Ha az 1944-től az 1948. június 11-i államosításig eltelt időszak kiadványait is figyelembe vesszük, a kiadott saját könyvek száma meghaladta a kétmillió példányt, az összes kinyomtatott köteté pedig 4,5–5 millió körül mozgott.

A Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. teljes ingó- és ingatlan vagyonát 1948-ban kisajátították. A hivatkozott jogalap az 1948/150. sz. törvény, legalábbis ez került be a vállalat által birtokolt ingatlanok telekkönyvébe. A teljes vagyon kezdetben a Román Munkáspárt Kiadójának a tulajdonába jutott, amely hivatalosan Bukarestben székel, s amelytől

¹³ A Minerva-üzemek ingatlanvagyonának részét képezte akkoriban a kolozsvári Memorandumului (Unió) utca 23. szám alatti ingatlan is, amely formálisan a nyomdász szakszervezet (Uniunea Muncitorilor Grafici din România) tulajdonát képezte, de amelyet e célra szintén a részvénytársaság szerzett meg. Lásd: 3943. sz. Telekkönyv, 391. hrsz., Kolozsvár (másolat a Minerva Művelődési Egyesület irattárában).

¹⁴ Jelentés, 1944. Lelőhely: a Minerva Művelődési Egyesület irattára.

1979-ben államosították,¹⁵ amikor az egész géppark és az azt befogadó ingatlanok a román állam birtokába kerültek.

Krizsó Kálmán szerint „az ezres szám határát súrolja a Minerva grafikai vállalatában előállított tudományos és irodalmi művek száma, függetlenül a 265 féle tankönyvtől. Ezek könyvészeti ismertetése külön kötetet tenne ki, emellett évekig tartó szorgalmas munkát igényelne, s még így sem bizonyos, hogy mindegyik kiadványhoz hozzájutna korunk kutatója. Mert sok elpusztult a háború viharában, ám emellett igen sok, a tudományos kutatás számára igen értékes dokumentációnak volt a sírásója, elpusztítója a felszabadulás utáni években felelős posztokra állított, hozzá nem értő, mindent a papírmalomba irányító barbár intézkedései.”¹⁶

Az 1992-ben megalakult Minerva Művelődési Egyesület megpróbálta a szinte lehetetlent és összeállította a Minerva által kiadott könyvek, folyóiratok, sorozatok, egyéb nyomtatványok bibliográfiáját, amely jelen tanulmányhoz sok adatot szolgáltatott, s mely a Minerva történetéről szóló tanulmánnyal együtt kiadásra vár.

Szakirodalom

BALÁZS András

1926 *Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez, 1919–1929.* Minerva, Kolozsvár

DÁVID Gyula (főszerk.)

1981 Erdélyi Szépmíves Céh. In: Uő (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 1. (A–F)* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 515–518.

1994 Minerva Könyvtár, Minerva Népkönyvtár. In: Uő (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 3. (K–M)* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 599.

GAÁL György

1994 Magyar Nép. In: DÁVID Gyula (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 3. (K–M)* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 436–439.

JÁSZ Pál

1930 A „Minerva” első tíz éve. *Pásztortűz* XVI. (21) 486–488.

¹⁵ Jogalap: 1960/466. sz. rendelet, 2. cikkely.

¹⁶ Krizsó K.1968. 155.

KOZMA Hunor

2007 *Kolozsvári könyvkiadás a két világháború között*. Szakdolgozat.
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

KRIZSÓ Kálmán

1968 *Kolozsvár tartomány nyomdászati- és hírlapirodalom története*.
Kézirat. 1968. Kolozsvári „Lucian Blaga” Egyetemi Könyvtár. Rak-
tári jelzet: 506722.

1994 Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. In: DÁVID Gyula
(főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 3. (K–M)* Kriterion
Könyvkiadó, Bukarest, 596–598.

KUSZÁLIK Péter – DÁVID Gyula

2002 Pásztortűz. In: DÁVID Gyula (főszerk.): *Romániai Magyar Irodal-
mi Lexikon 4. (N–R)* Erdélyi Múzeum-Egyesület–Kriterion Könyv-
kiadó, Kolozsvár–Bukarest, 430–435.

MINERVA...

1926 *Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. könyvkereskedésének
könyvjegyzéke*. Minerva, Cluj–Kolozsvár

1929 *Minerva – Enciclopedie Română*. Editura Comitetului de Redacție
al Enciclopediei Române. Minerva, Cluj

VÉKÁS Lajos

1930 Az első tíz év. *Pásztortűz* XVI. (21) 473–474.

